

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО НАУКИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО И ИЗКУСТВОТА
КНИГА ПЕДАГОГИЧЕСКИ НАУКИ

Том 118

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF EDUCATIONAL STUDIES AND THE ARTS
BOOK OF EDUCATIONAL STUDIES
Volume 118

OPPORTUNITIES FOR IMPROVING THE PRACTICAL TRAINING OF SOCIAL EDUCATORS

ALEKSANDAR RANEV

*Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria
Faculty of Educational Studies and the Arts
Department of Social Pedagogy and Social Work*

Abstract. The practical training of students of pedagogical specialties is one of the most essential stages in their education. The main task of practical training is to provide space and opportunity for students to integrate theory, acquire practical skills and attitudes for social pedagogical work. Therefore, the organization and conduct of practical training is a responsible task for all parties involved in it – supervisors, students, specialists. The present paper discusses the organizational dimensions of practical training of students of the Bachelor’s degree program “Social Pedagogy” in the Sofia University “St. Kliment Ohridski”, as well as the results of a research based on which the main challenges and directions for the development of practical training of future specialists are highlighted.

Keywords: social pedagogy, social work, practice, practicum, training

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ НА ПРАКТИЧЕСКАТА ПОДГОТОВКА НА СОЦИАЛНИТЕ ПЕДАГОЗИ

АЛЕКСАНДЪР РАНЕВ

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по науки за образованието и изкуствата
Катедра „Социална педагогика и социално дело“*

Резюме. Практическото обучение на студентите от педагогическите специалности е един от най-съществените етапи в тяхното следване. Основна задача на практическото обучение е да се предоставят пространство и възможност на студентите да интегрират теорията, да придобият практически умения и нагласи за социалнопедагогическа работа. Поради това организацията и провеждането на практиката е отговорна задача за всички страни в него – ръководители, студенти, базови специалисти. Настоящият материал разглежда организационните измерения на практическото обучение на студентите от бакалавърска програма „Социална педагогика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и представя резултатите от изследване, въз основа на което са открити основни предизвикателства и насоки за развитие на практическата подготовка на бъдещите специалисти.

Ключови думи: социална педагогика, социална работа, практика, обучение

УВОД

Социалната педагогика като университетска специалност и професионална реализация има ярко изразен приложен характер, поради което практическото обучение на бъдещите специалисти заема ключово място в тяхната подготовка. В хода на практическото обучение (стаж, теренна практика) се осъществява преходът между теория и практика в реална, но контролирана среда, под ръководството на опитен специалист, наставник, като водеща цел е формиране и развитие на професионални компетентности за подкрепа, придружаване, насочване, консултиране на хора, групи, общности в риск. Не само в България, но и по света, работата на социалните педагози се характеризира с високо ниво на стрес, ниско заплащане, невисока обществена оценка, тежест, трудна работна среда, емоционална наситеност. В същото време от социалните педагози се очаква да притежават не само добра професионална компетентност, но и разнообразие от специфични личностни качества и нагласи. Поради приложния характер на професията практическото обучение на студентите е един от най-възбуждащите етапи в следването и професионалното израстване. В него те прилагат знанията и уменията, придобити в житейското си и академично развитие, справят се с когнитивни и емоционални предизвикателства, съчетават теория и практика, личното с професионалното. Практиката дава възможност на студентите да се почувстват като редови социални педагози, да преживяват, да се срещат с различни предизвикателства и разнообразни случаи, чрез което да надградят и придобият нови знания. За част от

тях това е начало на професионален път, за други е първи и последен опит в тази сфера, за трети – повод да преосмислят приоритети и начертаят планове. Традиционно в приложните специалности студентските очаквания са насочени предимно към учене чрез преживяване, практики, стажове, придобиване на приложни знания и умения. Подобни нагласи имат своята логична обосновка, но в същото време е необходимо да се има предвид, че за качествена и ефективна подкрепа на хора, групи и общности са наложителни набор от личностни и професионални качества, нагласи, компетентности, формирани както в житейския опит, така и в теоретичната подготовка (Ranev, 2024). Основна задача на практическото обучение е да се предоставят пространство и възможност на студентите да интегрират теорията, да придобият практически умения и нагласи за социалнопедагогическа работа (Tariq, Butt & Javed, 2023). Осигуряването на качествено практическо обучение предполага добра организация, планиране, контрол, мотивация, подкрепа и компетентност от ръководителите на практиката и базовите специалисти. От студентите се очаква да проявят необходимата мотивация, любознателност и отговорност в прилагането на теоретичните знания и усвояването на нови в хода на практиката. Придобитото теоретично знание е важно условие за ефективна теренна работа, в която се осъществява симбиозата между теория и практика, представи и реалност, лично и професионално, което превръща практическата подготовка в отговорен за бъдещите специалисти процес. Поради това и теоретичната, и приложната подготвеност са еднакво значими и важни за професионалното израстване на бъдещите специалисти. Динамичното развитие на професиите социален педагог и социален работник хармонира с динамиката на обществените процеси и все по-нарастващите нужди на общности, групи и индивиди, което означава и полагането на регулярни усилия за отговарящо на очакванията на пазара на труда качество на практическа подготовка на бъдещите специалисти. Неслучайно и специалностите „Социална педагогика“ и „Социални дейности“ фигурират в бакалавърските и магистърските програми във водещи висши училища у нас и чужбина, в които ключово място заема практическата подготовка. Важността на този процес се засвидетелства и в редица публикации у нас (Zdravkova, 2012, 2014; Nikolaeva, 2013; Petrova, 2011; Ranev & Minchev, 2023; Rasheva, Gadzanova et al., 2024; Staneva & Minchev, 2022; UNICEF, 2020).

Основна цел на настоящото изследване е открояване на ключовите предизвикателства пред практическото обучение в специалност „Социална педагогика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и начертаване на насоки за неговото подобряване. Допълнителен мотив в подготовката на текста е свързан с ролята ми на ръководител на социалнопедагогическата практика на студентите от тази специалност и желанието за повишаване на качеството на практическата подготовка на бъдещите специалисти. Задачите, свързани с постигането на целта на настоящото изследване, са:

– Анализ на организацията и провеждането на практическото обучение на студентите от специалност „Социална педагогика“ (включително преглед на учебните планове и програми, съпътстващата практиката документация и др.);

– Преглед на стратегии и практики в практическото обучение в сходни специалности;

– Проучване сред студенти, специалисти и ръководители относно нагласи, очаквания и насоки за повишаване на качеството на практическото обучение.

В изследването са използвани методите:

– Контент анализ;

– Фокус група;

– Интервю.

Тъй като изследването е предимно качествено и насочено към проблемите на практическото обучение на студенти от едно висше училище, негови основни ограничения са неголемият брой изследвани лица и локалният характер, което придава степен на субективност и ограниченост на получените резултати.

СПЕЦИФИКИ НА ПРАКТИЧЕСКОТО ОБУЧЕНИЕ В СПЕЦИАЛНОСТ „СОЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА“

Практическото обучение на студентите е един от най-стойностните етапи в следването, който им предоставя възможност: (1) да разберат какво представлява работата на терен; (2) да получат шанс да тестват себе си и бъдещите си способности в сферата; (3) да придобият чувство за професионална идентичност и представа за себе си като социален педагог; (4) да получат индивидуална обратна връзка относно личностното си и професионално развитие (Frost, Højer & Campanini, 2013). Поради това и организацията на практиките заема съществено място в учебния план на всяка специалност, още повече на тези с отчетливо приложен характер. Специалностите „Социална педагогика“ и „Социални дейности“ фигурират в бакалавърските програми в общо 10 висши училища у нас (UNICEF, 2020). Тук няма да бъдат анализирани сходствата и различията между социална педагогика, социална работа, социално дело, както и социален работник и социален педагог. За целите на настоящия преглед ще се придържам към може би безспорното разбиране за социалната педагогика като наука и практика на образованието, възпитанието, интеграцията на хора със социални проблеми (Petrova, 2014; Sapundzhieva, 2014; Tsvetkov, 1996). От своето създаване през специалност „Социална педагогика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ са преминали над 4500 бакалаври, над 1500 магистри и над 30 успешно защитили докторанти¹.

¹ По данни на официалната интернет страница на ФНОИ: https://fnoi.uni-sofia.bg/?page_id=6262

Подготовката на студентите се осъществява от катедра „Социална педагогика и социално дело“, учредена през 1996 г. (Sapundzhieva, 2011). През годините настъпват различни промени в учебния план, свързани най-вече със съкращаване на дисциплини, добавяне на нови, насочени към актуални проблеми, както и значително увеличаване на часовете за практическа подготовка (пак там). Към настоящия момент в специалността се предлагат и следните магистърски програми:

– „Педагог – възпитателна и пробационна дейност с правонарушители“.

Следването на студентите от бакалавърска програма „Социална педагогика“, редовна и задочна форма, е разпределено в 8 семестъра. Практиките са разпределени в Хоспитиране 1 и 2, Текуща социалнопедагогическа практика и Преддипломна социалнопедагогическа практика (вж. табл. 1). Тенденцията към поставяне на акцент върху практическото обучение (повече часове практика и от по-ранен етап в следването) доведе до нови промени в учебните планове и през 2014 г. Хоспитиране 1 бе изместено от третата във втората година и бяха увеличени присъствените часове в преддипломната практика (от 120 на 240 часа за редовна форма и от 90 на 120 за задочна). Така в хода на четиригодишното си обучение студентите бакалаври в редовна форма осъществяват 345 часа теренна практика, а за задочна часовете са 170. Като се добавят и възможностите за стажове, доброволчество, студентски програми, часовете за придобиване на практически опит могат да нараснат още по-значително. Увеличаване на часовете за практическо обучение се отчита не само у нас, но и в чужбина. Така например проучване в Англия, Уелс и Северна Ирландия сочи 35% увеличаване на времето за стаж и практика (Lefevre, 2005).

Таблица 1. Разпределение на практическото обучение по учебен план

Тип	Редовно обучение – хорариум		Задочно обучение – хорариум	
	Общо часове	Практически упражнения	Общо часове	Практически упражнения
Хоспитиране 1 (IV сем.)	90	30	90	15
Хоспитиране 2 (V сем.)	90	30	90	15
Текуща практика (VII сем.)	150	45	150	20
Преддипломна практика (VIII сем.)	600	240 (120 до 2014 г.)	600	120 (90 до 2014 г.)

Броят на базовите институции към 2024 г. е 10, като част от тях разполагат с няколко услуги, което разширява полето от възможности за практика. Така например една от базовите организации предлага общо 6 услуги – мобилна работа на терен с ромски общности, кризисен център, център за настаняване

от семеен тип, наблюдавано жилище, център за обществена подкрепа, център за семейно консултиране и подкрепа.

Запознаването на място с институциите, организациите, услугите започва през втората и третата година в хода на Хоспитиране 1 и 2, съответно през четвърти и пети семестър. По време на посещенията си студентите имат възможност да се запознаят с естеството на услугата, работната среда, спецификите в работата на социалните педагози. Теренните практики се осъществяват на два етапа – текуща и преддипломна. Текущата практика се провежда през последната година на следването и включва 45 присъствени часа за редовна форма и 20 присъствени часа за задочна форма, преддипломната социалнопедагогическа практика обхваща 240 присъствени часа за редовна форма и 120 за задочна. Основните цели в теренната практика са насочени предимно към развиване на компетентности за работа по случай, познаване на нормативната уредба на услугата, боравене с работния инструментариум, включване в текущите за организацията работни дейности, пряка работа с клиент/и, изготвяне на социална оценка и др.

Погледнато в по-широк контекст, придобиването на приложни компетентности не се ограничава само в теренната практика, а е неделима част от цялостното следване. То се осъществява както в рамките на учебното съдържание по отделните дисциплини, така и чрез методите на преподаване посредством казуси, ролеви игри, проекти и др. За правилното прилагане на теоретичните знания на практика студентите по социална педагогика е необходимо да могат да работят с клиенти от разнообразни групи и категории, използвайки придобитите в следването и личностното си развитие аналитични и практически умения, методи, техники, качества (Tariq, Butt & Javed, 2023). С подчертано практико-приложно съдържание са дисциплини като: Увод в специалността, Теория и методика на социално-педагогическото консултиране и съветване, Методи на социалната работа, Кризисна психологическа интервенция, Социалнопедагогическа работа с правонарушители, Социалнопедагогическа работа в училище, Социалнопедагогическа работа със семейството, Социалнопедагогически практикум, Невербална комуникация, Социалнопедагогическа работа с деца – жертви на насилие, Арттерапевтични подходи в социалната работа, Социална работа с етнически групи, Позитивни подходи и физическа намеса при работа с деца. В тях студентите усвояват знания за различните типове социални услуги, институции, организации, естество на работа, познание и прилагане на подходи, методи, технологии за работа с разнообразни целеви групи. Така те придобиват теоретични и приложни знания, запознават се с етичните правила, ценностите и принципите, необходими за практическото обучение на по-късен етап, което прави възможен ефективния пренос на теорията в практика.

Оценяването на преддипломната практика се извършва предвид на подадената обратна връзка от базовия специалист, презентация на студента, пред-

ставяне и събеседване върху изготвено портфолио, като крайната оценка се формира въз основа на следните критерии:

- Приложни умения;
- Презентационни умения;
- Теоретични знания.

Портфолиото от практиката се състои от следните съдържателни части:

- 1) Увод и описание на институцията/услугата.
- 2) Описание на практиката.
- 3) Представяне на работата по случай и изготвяне на социална оценка.
- 4) Заключение.
- 5) Приложения.

Изготвянето на портфолиото е резултат от усвоените и демонстрирани от студента по време на практиката базови компетентности, необходими за всеки бъдещ социален педагог, които най-общо могат да се синтезират в две направления – знания и умения за работа по случай (с индивид, група, общност) и изготвяне на социалнопедагогическа оценка.

Основните фактори в процеса на практическото обучение са ръководителите на практиката, студентите и базовите специалисти. Ръководителите изпълняват организационна, информационна, мотивираща, координационна, подкрепяща, придружаваща, контролираща и оценъчна функция. Характерните дейности са свързани с разпределяне на студентите в институциите, инструктажи, координация и проследяване на качеството на практиките, текуща връзка с базовите специалисти, мотивиране на студентите, текущ контрол, консултиране, финално оценяване. Ръководителите осигуряват необходимите ресурси за ефективното протичане на практиката – договори с базовите институции, инструкции за практикантите, отчетни карти и други документи. Контролът на качеството се осъществява чрез регулярни срещи, посещения, наблюдения, събеседване, търсене на обратна връзка от базовите специалисти и студентите относно качеството на практическото обучение. В случаи на непокриване на предвидените часове на студента не се зачита практиката, а се оставя за следващ семестър. Причините за това са предимно здравословни, семейни, служебни обстоятелства. Ръководителите на практиката оказват и текуща подкрепа на студентите чрез провеждане на регулярни консултации (индивидуални и групови) и супервизии. Най-често въпросите в консултациите са свързани с работата по случай, взаимоотношения с базовия специалист, изготвяне на портфолиото от практиката. Супервизиите се организират по време на преддипломната практика и целят подкрепата на студентите в работата им по случай.

От ключово значение за качеството на теренната практика е базовият специалист, предоставящ условия и възможност на студента да усети естеството на работната среда и да се почувства част от нея. Основен критерий при подбора на базовите специалисти е наличието на завършено висше образование

в областите Педагогика, Социална педагогика, Социална работа, Психология. Предизвикателствата в подбора и работата с тях са текучество, прекалена натовареност, занижена мотивация, недостатъчна компетентност. Текучеството в социалните услуги е често срещано и е повлияно най-вече от ниското заплащане и лошите условия на работа. Тези условия влияят и върху нивата на компетентност, тъй като на места биват назначавани служители без необходимата квалификация, лични и професионални качества. В редките случаи на аргументирана неудовлетвореност на студент от провежданата практика той има възможност да се премести в друга институция. Подобни аргументи са предимно ниска мотивация на базовия специалист, ограничения за пряка работа с клиент, високи нива на стрес на работното място (тежки случаи, прекалена натовареност), разминаване на очаквания и реалност. Необходимо е да се подчертае, че случаите на неудовлетвореност на студенти от получената подкрепа са епизодични и не са срещано явление. В голямата си част именно базовите специалисти оказват мотивиращо въздействие върху практикантите в планирането и решението им за професионално развитие (Staneva & Minchev, 2022; Ranev & Minchev, 2023). Сходни резултати показват и изследвания в други факултети (Rasheva, Gadzahnova et al., 2024), което е показател за отговорната и компетентна подкрепа от специалистите по места. Нивото на професионализъм, психоклиматът, екипните взаимодействия са честа причина студентите да продължат своята практика като доброволци след покриване на предвидените часове, а в нередки случаи и да приемат предложение за назначение на работа. Тези фактори наред с мотивацията, нагласите и качествата на студента, естеството на социалната услуга компенсират в немалка степен посочените по-горе негативи (ниско заплащане, стрес, рискова среда и т.н.). Така практическото обучение често прераства в работно място, разкрива нови хоризонти за професионално и личностно развитие. Дори и за студентите, избиращи друга професионална насока, то остава незабравимо поучително преживяване.

ИЗГРАЖДАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНИЯ ПРОФИЛ КАТО ЦЕЛ НА ПРАКТИЧЕСКОТО ОБУЧЕНИЕ

Както бе посочено по-горе, върху качеството на теренната практика оказват влияние страните – участници в процеса: ръководители, студенти, специалисти, и взаимодействието между тях. Нейното естество се определя в голяма степен от динамиката на работното място, показаните от студента мотивация и подготвеност, желание за развитие, качествата на специалиста и мотивацията му. Едно от безспорните влияния на теренната практика е върху цялостното формиране на бъдещите специалисти не само като знания и умения, но и като отношение, култура на поведение, професионална етика, разбиране за собствения роля, място, възможности, граници, планиране на бъдещо развитие.

Темата за професионалните компетентности на социалните педагози е широко коментирана и обект на анализ в множество изследвания и публикации, което е и показател за важността и сложността ѝ (Minchev, 2014; Zdravkova, 2012, 2014; Petrova, 2011; Nikolaeva, 2013; NASW, 2015; O'Hagan, 2007). По правило компетентностите са разписани и в професионалните характеристики към специалностите във висшите училища, но въпреки всички усилия и опити за стандартизиране, уеднаквяване и определяне резултатите продължават да бъдат дискуссионни. Най-общо компетентностите могат да бъдат разделени на личностни и професионални знания и умения, като професионалните се обособяват на теоретични и приложни. Теоретичните обхващат предимно областите Педагогика, Психология, Философия, Право, Медицина, а приложните са свързани с работа по случай, комуникативни умения, умения за решаване на конфликти, управленско-организационни умения, умения за прилагане на методи, стратегии, подходи за подкрепа и придружаване, изготвяне на оценка. Многообразието и широкият профил от необходими знания и умения придават допълнителна значимост на теренната практика, тъй като именно в нея се осъществява преходът от теория към практика, от познание към знания и умения, от представа към преживяване и опит. Макар и акцентът традиционно да се поставя върху изграждането на професионалните компетентности, не бива да се пропуска фактът, че в теренната практика наред със знанията и уменията се формират, променят, затвърждават, усвояват ценности, убеждения, идеали, правила, норми, стил. Поради това и темата за професионалните компетентности би трябвало да се разглежда като част от по-обхватната тема за професионалния профил на социалните педагози, в чиито структурни елементи наред с компетентността се включват и:

- *Философия* – вярвания, убеждения, отношения, ценности, идеали, възгледи за работата, професионалната роля, човешката природа, межкултурните отношения, възможности и граници за личностна промяна;

- *Култура* – следвани и поддържани правила, норми, ценности, индивидуален стил на поведение и общуване, включително и влиянието на социалната и организационната култура (Ranev, 2024).

От особено значение при изграждането на този профил е това, на което той стъпва, т.е. предварителната подготвеност на студента за теренна практика. Предвид на педагогическия, и по-конкретно възпитателния характер на работата на социалния педагог студентите трябва да имат подготвеност и в областта на възпитанието, психологията, личностното развитие, теориите за човешките потребности. Компетентностите, които студентите би трябвало предварително да са усвоили (или компетентности за практическото обучение), са свързани предимно с познания и умения за методи и подходи в индивидуалната и груповата работа, познания относно психосоциалния и здравнофизическия профил на потребителите, изготвяне на социална оценка, екипна работа, правно-нормативни познания. Необходими са и познания за

осъществяване на дейностите, характерни за функциите на социалните педагози като придружаваща, посредническа, подкрепяща, застъпническа. Наред с приложните компетентности е нужно и познаването на етичните правила и принципи, изграждащи естеството на взаимодействие с клиентите, професионалните роли, типовете организационна култура. Методите, върху които е необходимо практикантите да имат познания, са типичните за работата на социалните педагози:

- Наблюдение,
- Интервю,
- Анализ на документи,
- Беседа,
- Консултиране,
- Медиация,
- Анкета/въпросник,
- Фокус група,
- Супервизия,
- Социална оценка/социален доклад.

Стъпвайки на тази многоаспектна подготвеност, практическото обучение би трябвало да бъде насочено към надграждане в следните направления:

– *Формиране и развитие на теоретико-приложни знания и умения за:* работа по случай, изготвяне на социална оценка, познания за социалната услуга, роли и функции на социалните педагози, прилагане на методи за диагностика и възпитателна подкрепа, екипно взаимодействие, правни и юридически познания, прилагане на основни за социалните педагози принципи, ценности, етични правила.

– *Изграждане на нагласи, отношения:* към работната среда и естеството на работа, работата в мултикултурна и динамична среда, преосмисляне на предразсъдъци, емоции, преноса на лични преживявания, мотивация, разбиране за собствената роля в общуването с клиента и др.

– *Формиране/развитие на личностни качества:* отговорност, критично мислене, спокойствие, търпение, емпатия и др.

– *Планиране на професионалната реализация:* избор/отказ на тип социална услуга, работа с конкретен профил потребители.

Постигането на подобни цели предполага регулярно проучване на качеството на практическото обучение и търсене на възможности за неговото подобряване. Именно с подобно намерение бе и организираното изследване, чиито резултати са представени по-долу.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО И АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

Изследването бе проведено сред завършващите през учебната 2023/2024 г. студенти от специалност „Социална педагогика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в редовна и задочна форма на обучение, както и сред базови специалисти. Целта на изследването е разкриване на възможности за подобряване на практическото обучение на бъдещите специалисти в областта на социалната педагогика. Изследователските методи са:

– *Контент анализ* на 44 студентски портфолия от преддипломната им социалнопедагогическа практика – съответно 25 редовна и 19 задочна форма.

– *Интервю* – сред 5 студенти – 3-ма редовна и 2-ма задочна форма на обучение.

– *Фокус група* – сред 8 базови специалисти и трима преподаватели, участващи в организацията и провеждането на практиката.

Резултати от контент анализа

Както бе посочено по-горе, студентското портфолио от практиката включва следните съдържателни единици:

- 1) Увод и описание на институцията/услугата;
- 2) Описание на практиката;
- 3) Представяне на работата по случай и изготвяне на социална оценка;
- 4) Заключение (изводи, препоръки, придобит опит);
- 5) Приложения.

Студентското портфолио е ценен източник на информация, тъй като в него практикантите, освен че изготвят социалнопедагогическа оценка на своята работа по случай, но също и описват, анализират, споделят впечатления от цялостната си практика, взаимодействието си с базовите специалисти, правят саморефлексия на преживяванията, ползите, очакванията, споделят планове за бъдещето. За целта на изследването текстовете бяха анализирани спрямо следните критерии:

– *Естество на проведената практика* – свързано е с нивото и аргументите за удовлетвореността на студента, включително организационни дейности, вътрешни обучения, работа с клиенти/потребители, допитване до мнението на студента.

– *Взаимодействие студент–базов специалист* – мотивация, качества, знания и умения, показани от специалиста, ангажираност към практиканта. Резултатите разкриват възможности за подобряване на това взаимодействие.

– *Работа по случай* – използваните методи и стратегии в директна работа по случай.

– *Придобит опит и ползи* – самооценката и самоанализът на студента дават възможност да се открият конкретните достойнства в практическото обучение, връзката (или липсата на такава) между теория и практика, нагласите,

очакванията и реалността, мотивацията/демотивацията за професионално развитие в сферата.

– *Необходимост, насоки, възможности за подобряване* – конкретни насоки, предложения за подобряване на практическата подготовка на студентите.

Данни по посочените критерии се намират в отделните части на текста. В частта „Описание на институцията“ акцентът е върху описанието и критичната оценка на работата на базовите специалисти, включително роли, функции, характерни дейности и методи в работата, мотивация, проявени качества, забелязани слабости, препоръки за подобряване. В частта „Описание на практиката“ е необходимо да бъдат описани дейностите, в които студентът е бил включен, типът взаимодействие с базовия специалист, степента на удовлетвореност, критични бележки. Частта „Представяне на работата по случай“ дава възможност да се открият честотата и естеството на използваните по време на практиката методи за работа по случай, а в заключителната част студентът представя цялостен анализ на проведената практика, включително придобити, разширени компетентности, нагласи, евентуална мотивация за работа в сферата, препоръки за подобряване на практическото обучение. Към критериите са изведени показатели, разкрити по ключови думи или близки по значение описания в текстовете, които са обработени таблично и пресметнати в процентно съотношение спрямо общия брой портфолиа (вж. табл. 2).

Таблица 2. Критерии и честота на съвпадение по отделните показатели

КРИТЕРИЙ	ПОКАЗАТЕЛ	ПРОЦЕНТ
Естество на практиката	Удовлетвореност	90
	Включване в общи дейности (извън пряката работа по случай)	88
	Запознаване с нормативни документи	70
	Участие в обучение/тренинг	10
	Посредничество между институции, между клиент и други	10
	Придружаване	10
	Допитване до мнението на студента	11
Работа по случай	Консултиране на клиент	11
	Наблюдение на клиент (в клас, в дома, в услугата)	91
	Събеседване с клиент/базов специалист	45
	Интервю на клиент/базов специалист	65
	Анализ на документи	82
	Други методи – арттерапевтични методи, обучителни методи, анкета, проучване	34
	Неформално взаимодействие с клиент (напр. игра, непринуден разговор)	25

КРИТЕРИЙ	ПОКАЗАТЕЛ	ПРОЦЕНТ
Мнение за базовия специалист	Екипност	10
	Отговорност	25
	Мотивация	20
	Емпатия, добронамереност	30
	Ангажираност към практиканта	20
	Компетентност	25
Придобити ползи/самооценка	Емпатийност	10
	Практически умения в прилагане на методите	22
	Мотивация за работа	22
	Екипна работа	5
	Комуникативни умения	10
	Емоционална устойчивост	5
	Познания за работата на социалния педагог	35
	Повишаване на разбирането за важността и достойнствата в работата на социалните педагози за обществото и индивида	30
Препоръки	Повишаване на компетентността на базовия специалист чрез обучение или друго	20
	Подобряване на материално-битовите условия на средата	10
	Разширяване/адаптиране/развитие на услугата, методите на работа (арт, трудотерапия, двигателни активности сред природата)	15
	Повече стриктност, вискателност от базовия специалист, прекалена емпатийност	5

В 90% от анализирания текстове се отчита общо ниво на удовлетвореност, което студентите отдават най-вече на разнообразните дейности, възможността да бъдат включени не само като наблюдатели, но и като участници в тези дейности, повече самостоятелност в текущата практика, възможността да надграждат знания и умения, както и да придобият нови. Студентите посочват, че типични за преддипломната практика дейности са участие в работни срещи, преки наблюдения на работата на социалните педагози, индивидуална работа с клиент, запознаване с нормативната уредба и работната документация. 10% от студентите споделят своята удовлетвореност от вътрешноорганизационни обучения по теми, свързани с естеството на работата по случай в конкретната организация. Ниският процент на проведени обучения и същевременно високият процент на удовлетвореност от това подсказват за необходимост от въстъпителни обучения с прилагане на методи, стратегии, подходи, съобразени с особеностите на потребителите в съответната услуга. Сравнително малък е процентът на практиканти, включени в дейности като застъпничество, придружаване, посредничество (средно 10%). Тези дейности са се осъществили при работа с деца в училище, кризисен център, както и придружаване до социални служби за попълване/подаване на документи. Важно е да се отбележи, че студентите подчертават своята удовлетвореност от усещането да се по-

чувстват значими, полезни, овластени, както и възможността да контактуват с потребител в извънинституционалната среда.

Един от най-съществените моменти в преддипломната практика е индивидуалната работа по случай и прилагането на методи и техники за изграждане на доверие, опознаване, анализ, оценка, планиране. В предварителната подготовка на студентите може би най-застъпените методи са консултирането и интервюто. В анализираните текстове обаче консултиране са осъществили малко над 10% от практикантите, а интервю 65%. Най-често прилагани са методите наблюдение (91%), анализ на документи (82%), следвани от интервю (65%), събеседване (45%). Към ниската процентност на използване на консултирането може да се добави и това, че в част от случаите интервютата и събеседването са проведени с базовия специалист, а не с потребител. В каква степен базовият специалист ще гласува доверие за провеждане на самостоятелно консултиране или интервю, зависи от различни фактори, но най-вече от сложността на случая и демонстрираната подготвеност на студента. Тази подготвеност е свързана не само с познания за метода като цяло, но и със спецификите в прилагането му съобразно естеството на услугата и нейните потребители. Слабости в подготвеността на студента могат да бъдат компенсирани посредством индивидуални усилия за самоподготовка (напр. прочит на научни изследвания, теории, практики по темата), входящо обучение/тренинг, както и консултации с ръководителите на практиката. От своите наблюдения съм установил, че студентите като цяло показват добро ниво на теоретично познание за метода консултиране (включително същност, цели, етапи, техники), но се затрудняват в прилагането му в конкретните случаи, в които са необходими специфични познания относно областите на консултирането, включително характеристиките на потребителя, заявката, проблемните зони. В теоретичното обучение тези теми се разглеждат, но същевременно се забелязват и дефицити в изграждането на вътрешнопредметни връзки. Например по време на практиката си в център за работа с наркозависими студентът е необходимо да има познания не само върху груповото и индивидуалното консултиране, но и познания за видовете и естеството на зависимостите, терапиите, практиките за работа с наркозависими, теориите за възрастовото развитие, потребностите, ученето, преодоляването на травматични преживявания, решаването на конфликти и др. Това предполага полагане на индивидуални усилия от страна на студента в своята предварителна и текуща самоподготовка, което да даде основание за предоставяне на повече самостоятелност и отговорност в работата по случай.

Резултатите от мненията за базовите специалисти показват високо ниво на удовлетвореност както от взаимодействието по време на практическото обучение, така и по отношение на показаната компетентност. Отчетените в табл. 2 по критерий „мнение за базовия специалист“ проценти могат да бъдат подвеждащи, тъй като показват качества, които са направили най-силно впе-

чатление, без това да означава, че други не са били демонстрирани. Част от показателите се припокриват в отделните портфолия, други – не, и това също допринася за този привидно нисък процент. Така например един студент изтъква своята удовлетвореност от демонстрираните емпатия и компетентност, а друг отново от компетентността, но и от ангажираността към практиканта и екипността в работата. Все пак с най-голяма честота се срещат проявяваните от специалистите емпатия, компетентност и отговорност, а с най-малка честота е екипността (в 10% от текстовете).

По отношение на следващия критерий най-високо и най-често изтъкваните ползи от проведената практика са повишаване на познанията относно естеството на работата на социалните педагози и повишаване на самочувствието от осъзнаване на важността от работата им (съответно 35 и 30%), а на следващо място – повишаване на уменията за практическо прилагане на типичните за работата методи (22%), както и повишена мотивация за професионално развитие в тази област. Други придобити ползи са повишаване на емпатийността, уменията за екипна работа, комуникативните умения, емоционалната устойчивост. Като цяло студентите отчитат положителното влияние на практическото обучение и базовия специалист върху мотивацията за работа в сферата. Студентите посочват, че именно практиката им е дала конкретни измерения на важността на работата на социалните педагози, което е предпоставка за повишаване на самочувствието и статута на професията в личната преценка на практикантите. Тези проценти са свидетелство и за повдигнатия по-горе в текста въпрос за изграждането на цялостния профил на бъдещите специалисти, включващ наред с компетентностите също философия и култура. Отношението към работата, представата за ролята и значимостта на социалните педагози, плановете за развитие са в полето на философията, което поле е водещо в изследваните текстове, а на второ място по честота е полето на професионалните компетентности.

Представените в последния критерий препоръки в големия си процент не се отнасят към практиката, а са насочени към подобряване на условията на труд в институциите и услугите, като например работна заплата, работна среда, разширяване, развитие на услугата. В два случая студенти изразяват разочарование от показаното ниво на компетентност от специалист.

Ето и няколко примерни текста, отразяващи представеното дотук:

„За жалост не ми се искаше да приключва тази практика, защото по време на нея научих доста нови и интересни неща, свързани с моята специалност. Имах възможността да разгледам различни профили на пациенти. Проведените срещи с пациентката бяха сред най-запомнящите се моменти, защото успях да вляза в обувките на социалния работник и за пореден път се убедих колко е важна и отговорна неговата роля и как тази програма (както и много други) не би могла да функционира без неговите качества и фигура. Благодарна съм, че имах възможността да придобия този практически опит, от който мога да извадя най-доброто и да го представя в бъдещата ми работа.“

„Като лично мнение бих споделила, че социалните работници в дейността си прилагат своите професионални умения и вещица, съблюдавайки етичните норми на поведение и достойно отношение. Като препоръка бих посочила практическо обучение в родителски умения в обгрижване на детето/децата за насърчаване за връзката между майка и дете, както и участие в проекти за усъвършенстване и надграждане на професионалните им умения.“

„Всеки ден, в който ходех на практика, за мен беше интересно и с нетърпение очаквах да видя какво ми предстои. Имаше много неща, които първоначално знаех само на теория, но сега ми се отдаде още по-голяма възможност да приложя наученото в практиката и да се почувствам по-успяла в някаква степен.“

„Включих се в разнообразни дейности като екипни срещи, разговори с клиентите, които не само обогатиха познанията ми, но и ми предоставиха възможността и да ги прилагам. Отношението на персонала към мен беше изключително топло и подкрепящо. Бях насърчавана да задавам въпроси, да участвам активно и да се включа в професионалната обстановка на звеното.“

„Като стажант в Кризисен център за деца впечатленията ми са изключително обогатяващи. Този опит не само ми представи сложността на истинската социална работа, но и ме насочи към нови перспективи за решаване на разнообразни проблеми и подпомагане на уязвимите групи. Работата в Кризисния център ме научи да бъда емпатична и търпелива към хората, които се нуждаят от помощ.“

„Беше ми много трудно, защото емоциите започваха да вземат превес в съзнанието ми, но се опитвах да се контролирам. С течение на времето обаче аз навлязох в същността на работата, говорех с лекота с потребителите, вече бях научила правилния подход към тях и ми беше приятно да общувам с тях. Това изгради у мен по-устойчив характер и промени фокуса на гледната ми точка. Научих се да гледам на хората в неравностойно положение с чувство за отговорност и ангажираност, а не със съжаление и тъга. Тъгата за тях винаги ще бъде в съзнанието ми, защото все пак сме хора, но на първо място ще бъдат мобилизация, отговорност и професионализъм. Наистина се свиква и се радвам, че успях да се докосна до тази благородна дейност.“

„Практиката ми през този семестър в 73.СУ „Владислав Граматик“ отново ми показва колко добре може да работи една училищна система и колко полезна може да бъде тя за развитието и промяната на някои деца, когато всички специалисти вършат работата си съвестно и с желание. Радвам се, че имах възможността да усетя атмосферата, в която съвместната работа на педагогически съветници, психолог, ресурсен учител и логопед спомага и оптимизира работата на учителите и допринася за израстването на децата.“

Резултати от проведените интервюта

Друг метод, използван в настоящото изследване, бе интервю сред 5 студенти (3-ма редовна форма и 2-ма в задочна форма на обучение). Въпросите в интервютата бяха насочени към същите критерии, както при анализа на портфолиата (естество на практиката, взаимодействие с базовия специалист, работа по случай, придобит опит, препоръки). Бяха включени и допълнителни въпроси по отношение на подкрепата от ръководителите на практиката и обратна връзка относно изпитната процедура за преддипломната практика. Добре е да се спомене, че студентите с готовност и желание приеха да бъдат включени в интервютата, показвайки своята ангажираност. Макар и в общ план резултатите да се припокриват с предходните, то в интервютата студентите дадоха и по-задълбочено и критично мнение, позволяващо разкриването на по-конкретни достойнства и слабости в проведената теренна практика. Интервюираните студенти подчертават своята удовлетвореност от проведената практика. Като основни предизвикателства посочват големия брой предвидени часове (най-вече за тези от редовна форма), индивидуалната работа с клиент/потребител (за разлика от предходната практика), прехода от теория към практика, преодоляването на неувереността, установяването на пригодността си за тази работа. В най-голяма степен студентите са удовлетворени

от възможността за самостоятелна работа по случай и това да се „потопят“ в работата на социалния педагог, нейното многообразие, динамика, сложност.

За разлика от портфолиата, тук студентите дават разграничена обратна връзка относно базовите специалисти. Отчитат цялостна удовлетвореност, но в същото време двама от интервюираните споделят, че част от специалистите са без необходимата квалификация, проявяват некомпетентност и незаинтересованост в работата си. В две от интервютата съобщават и за занижена критичност и възискателност към студентите от страна на базовите специалисти. Студентите посочват, че биха предпочели да бъдат мотивирани чрез настойчивост, градивна критика и обучителна подкрепа вместо чрез пасивност, прекалена емпатийност и избягване на критика. В тази насока са и препоръките, свързани с необходимостта от повишаване на нивото на професионални компетентности на част от базовите специалисти не само в качеството им на социални педагози, но и като наставници на практикантите. Ето и някои примерни цитати от интервютата в подкрепа на това:

„При някои от базовите липсва мотивация. Работят на парче, липсват професионално отношение, работа по превенция, стратегическо планиране.“

„Много зависи от базовия. Някои са некомпетентни и без квалификация, но са ги назначили вероятно поради ниското заплащане. Други са с високо ниво на компетентност.“

„В центъра са с високо ниво на компетентност, но някои не проявяваха необходимата отговорност към нас.“

„Имах свобода в практиката, но не и достатъчно подкрепа от базовия.“

„Много съм удовлетворена от практиката. Получих пълна подкрепа и съдействие от базовия специалист.“

Студентите отчитат добро ниво на предварителна подготвеност за практиката, като основните предизвикателства са свързани с овладяването на емоциите, влизането в различни професионални роли, планирането на индивидуалните срещи, подбора на теми и въпроси, работата с нормативните документи, отстояването на граници.

„Връзката между теория и практика е 50 на 50. Твърде е разнообразно, за да си подготвен предварително.“

„Не мога да си представя практиката без теоретичната подготовка преди това.“

„Ако практиката беше по-рано, нямаше да съм така уверена.“

„Децата искат да са по-близо до теб и ми е трудно. С възрастните е по-лесно, те сами поддържат граница.“

„Основните предизвикателства бяха да ме слушат децата, да овладявам поведението им.“

Наред с логичната удовлетвореност от цялостно повишаване на уменията за работа по случай по-конкретно студентите отчитат, че в практиката са се ориентирали в избора си за последваща работа в сферата, преодолели са стереотипи, проверили са себе си доколко и как се справят в реална ситуация.

„Преди това не знаех дали ставам за това. Сега съм уверена, че мога и искам да го работя. Това стана след втората седмица, до тогава бях в шок.“

„Гласувах ми доверие и придобих смелост да вземам бързи решения.“

„Реших да остана като доброволец, а след завършването да започна на договор.“

„Полезно ми беше, тъй като разбрах дали е за мен. Успях да се запозная с работата на място и разбрах какво е да си удовлетворен от резултата.“

Студентите оценяват положително подкрепящата роля на ръководителите на практиката, особено ползата от проведените супервизии и консултации с тях. По отношение на оценяването изследваните лица нямат препоръки и смятат, че изпитната процедура дава възможност студентът да представи в пълнота своята работа. Също така заявяват своята удовлетвореност от ресурсната осигуреност в електронната система с качените писмени инструкции и презентации за изготвянето на портфолиото, както и предварителния инструктаж и възможността за текущи консултации.

Отправените препоръки са за по-чести форми на проследяване на качеството на практическото обучение от базовите специалисти, увеличаване на броя на супервизиите, увеличаване на броя на часовете за посещение в Хоспитиране 1 и 2.

Резултати от проведената „Фокус група“

Третият метод, използван в изследването, е „Фокус група“. Проведена е през септември 2024 г. с 8 базови специалисти и 3-ма преподаватели, участващи в провеждането на практиката. Основната тема бе търсене на възможности за подобряване на качеството на практическото обучение на студентите от специалност „Социална педагогика“. Участниците споделиха общата си удовлетвореност от подготовеността на студентите за теренна практика. Както в студентското мнение, така и при базовите специалисти бе изтъкнато, че различните студенти показват различни нива на мотивация и подготовка, като откритите слабости могат да се обобщят в следните направления:

- Мотивация,
- Компютърни умения,

- Познаване на социалните услуги,
- Комуникативни умения,
- Завишени, нереалистични очаквания и представи на студентите относно собствените възможности и естеството на практиката.

Базовите специалисти споделиха, че срещат предизвикателства и с гарантирането на спазването на етичния кодекс, професионалните граници, конфиденциалността на информацията. Бе обсъдена възможността за първоначална оценка на компетентностите на практиканта и спрямо резултатите от нея да бъдат разпределени неговите задачи и отговорности. Обсъди се и ползата от вътрешноорганизационно обучение не като инструктаж, а като тренинг, съобразен със спецификите на потребителите в съответната услуга. Споделена бе необходимостта от предоставянето на повече възможности за студентите да участват и прилагат, отколкото да наблюдават.

Относно оценяването бяха обсъдени перспективите за по-ангажирано включване на базовия специалист, тъй като той е човекът, който има преки впечатления от демонстрираните от студента умения – включително постигане на доверителност, поддържане на професионални граници, спазване на етичните правила, умения в прилагане на различни методи при работа с потребител. Разгледана бе идеята за включване в съществуващия инструмент „Дневник от практиката“ на допълнителни оценъчни скали по критерии, обхващащи по-подробно представянето на студента, но общото мнение бе, че това би утежило и формализирало обратната връзка.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Теренната практика позволява на студентите да развиват, обогатяват и интегрират теоретични и практически знания и да придобият усещане за професионална идентичност като социални педагози. В своето практическо обучение те се изправят пред различни предизвикателства, често изкарващи ги от зоната на удобство, вследствие на което променят, затвърждават ценности, нагласи, личностни и професионални качества (Kodele & Žibera, 2022). Наситеността на практическото обучение с емоции и преживявания го превръща в един от най-запомнящите се и вълнуващи периоди на следването, което още повече подсилва важността на усилията за повишаване на неговото качество. Именно с подобен аргумент бе проведено настоящото изследване сред студенти от специалност „Социална педагогика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, базови специалисти и преподаватели. Централният му фокус е поставен върху мнението на студентите, тъй като те са преките потърпевши от собствените си достойнства, слабости, както и на техните наставници. Част от получените резултати са очаквани и логични, но и в същото време с важни акценти, даващи поле за преосмисляне и намиране на възможности за подобряване на обучението. Едно от най-съществените за-

ключения е свързано с общата удовлетвореност от качеството на теренната практика, включително ресурсното, компетентностното и организационното ѝ осигуряване. Откритите в изследването слабости имат предимно субективно-индивидуален характер и не се отнасят общо към всички участници в процеса, а засягат отделни детайли или хора. Подготвеността, качествата, нагласите на студента са в пряка зависимост от естеството и качеството на практиката. Ключова е ролята на базовите специалисти с тяхната подкрепяща, обучаваща, придружаваща, мотивираща функция. За част от тях е необходимо преосмисляне на подходите за взаимодействие със студентите, като например при добре подготвените и мотивирани е по-подходящо преминаването от наставничество към сътрудничество чрез овластяване, допитване, предоставяне на повече свобода и самостоятелност, разбира се, в една контролирана и защитена среда. Това е предпоставка за развитие на увереността на студента, доверието между него и базовия специалист, усещането за резултатност, значимост, удовлетвореност и смисъл от свършената работа, а оттам и върху цялостната мотивация за последваща професионална реализация. Ресурсното и организационното подсигуриране на практическото обучение са пряка отговорност на ръководителя на практиката, който осъществява също и проследяваща, оценъчна, подкрепяща функция както спрямо студента, така и спрямо специалистите. Негова е задачата да даде необходимия предварителен инструктаж и да формира необходимите нагласи и реалистични очаквания, но също така да проследява качеството на практическото обучение.

Независимо от общата удовлетвореност настоящото проучване разкрива някои конкретни възможности за промяна, които да послужат като основа за усъвършенстването на практическото обучение на студентите:

- Организиране на предварително практическо обучение, тренинг в организациите за подготовка и профилиране на практикантите.

- Увеличаване на дейностите и възможностите за самостоятелна работа на практиканта с потребителите.

- В зависимост от показаните качества на студента преминаване във взаимоотношения с базовия специалист от наставничество към сътрудничество, подкрепа, овластяване и предоставяне на повече свобода в действията.

- Повишаване на взискателността на базовите специалисти.

- Повишаване на контрола над качеството на работа на базовите специалисти.

- Ангажирано включване на базовите специалисти в процеса на оценяване на резултатите от практическото обучение.

- Разширяване на обхвата и естеството на дейности на базовите организации.

- Увеличаване на броя на провежданите супервизии от ръководителя на практиката.

Към изведените насоки може да се добави и работа по превенция на критични ситуации. Пример в това отношение бе Ковид кризата, поставила на изпитание провеждането на практическото обучение на студентите (Ranev & Minchev, 2023; Staneva & Minchev, 2022; Nikolov, 2020). Не на последно място е и изводът, свързан с факта, че практическото обучение започва още в началото на следването, т.е. от значение е теоретичната подготовка да бъде съобразена с необходимите практико-приложни умения и изграждането на цялостния професионален профил на бъдещите специалисти. Ето защо са нужни включване на интерактивни методи в преподаването, оптимизиране на учебното съдържание, без това да се отразява негативно върху качеството на теоретичната подготовка, на чиято важност изследваните студенти и специалисти отдават голямо значение. В стратегически план една от необходимите стъпки е създаване на стандарти за професионалните компетентности на социалните педагози, към които стандарти да бъде насочена цялостната теоретико-приложна подготовка. Друга насока е свързана с разширяване на възможностите за студентски стажове и доброволчество, което би могло да отговори на декларираните от студентите желания за по-ранна практика и текущо съчетаване на теоретичната и практическата подготовка. Ограничеността на изследването би могла да бъде компенсирана с организиране на работни срещи, научни форуми за споделяне на опит, предизвикателства, практики, както и начертаване на общи стратегии за практическата подготовка на студентите между висшите училища във и извън страната.

В заключение може да се подчертае значимостта на социалната педагогика за осъществяването на важни за обществото потребности. Следователно подготовката на специалистите в тази област е отговорност на всички замесени в него фактори. Практическото обучение има многоизмерен характер, тъй като цели да подобри както тяхното ниво на компетентност, така и да спомогне за подобряване на качеството на живот на отделния индивид, група, общност.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Frost, E., Höjer, S. & Campanini, A. (2013). Readiness for practice: social work students' perspectives in England, Italy, and Sweden. *European Journal of Social Work*, 16 (3), 327–343. Retrieved December, 2024, from: <https://doi.org/10.1080/13691457.2012.716397>
- Kodele, T. & Rape Žibera, T. (2022). How has COVID-19 affected mentoring in social work practice teaching? *European Journal of Social Work*, 26 (4), 758–772. Retrieved December, 2024, from: <https://doi.org/10.1080/13691457.2022.2151574>
- Lefevre, M. (2005). Facilitating Practice Learning and Assessment: The Influence of Relationship. *Social Work Education*, 24(5), 565–583. <https://doi.org/10.1080/02615470500132806>
- Minchev, B. (2014). *Umenia i sotsialni kompetentsii*. [Минчев, Б. (2014). Умения и социални компетенции]. In: K. Sapundzhieva (ed.). *Akademichni poleta na sotsialnata pedagogika*. Sofia: UI “St. Kliment Ohridski”, 158–197.

- NASW. (2015). Standards and Indicators for Cultural Competence in Social Work Practice. *National Association of Social Workers*.
- Nikolov, Ts. (2020). Politiki za osiguruvane na bezopasna obrazovatelna sreda pri proyavite na fizicheska agresia. [Николов, Ц. (2020). Политики за осигуряване на безопасна образователна среда при проявите на физическа агресия.]. *Pedagogicheski novosti*, № 1, 2020, 102–109.
- Nikolaeva, S. (2013). Sotsialnite diskursi na obrazovaniето – neizbezhni i nedorazbrani. Retrieved December, 2024, from: https://www.academia.edu/16957326/СОЦИАЛНИТЕ_ДИСКУРСИ_КЪМ_ОБРАЗОВАНИЕТО_НЕИЗБЕЖНИ_И_НЕДОРАЗБРАНИ. [Николаева, С. (2013). Социалните дискурси на образованието.].
- O'Hagan, K. (2007). *Competence in Social Work Practice. A Practical Guide for Students and Professionals*. Jessica Kingsley Publishers.
- Petrova, N. (2011). Podgotovka na sotsialnite pedagozi – kompetentsii, standarti, perspektivi. [Петрова, Н. (2011). Подготовка на социалните педагози – компетенции, стандарти, перспективи.]. *Pedagogika*, № 1, XXI, p. 39–48.
- Ranev, A. & Minchev, P. (2023). Predizvikelstva i dobri praktiki pri prakticheskata podgotovka na studentite po „Sotsialna pedagogika“ v uslovia na Kovid ograničenja (izsledvane sred spetsialisti i prepodavатели). [Ранев, А., Минчев, П. (2023). Предизвикателства и добри практики при практическата подготовка на студентите по „Социална педагогика“ в условия на Ковид ограничения (изследване сред специалисти и преподаватели.]. *Strategii na obrazovatelnata i nauchnata politika*. Godina XXXI, Kn. 4.
- Ranev, A. (2024). Sadarzhatelni izmerenia na vazpitatelnia profil na sotsialnia pedagog. [Ранев, А. (2024). Съдържателни измерения на възпитателния профил на социалния педагог.]. *Pedagogika*, Tom 96/6.
- Rasheva, A., Gadzhanova, R., Hristov, A. & Bogdanova, M. (2024). Prediplomna prakticheska podgotovka na studentite ot spetsialnost „Sotsialni deynosti“ kato osnova za tyahnata badeshta profesionalna realizatsia. [Рашева, А., Гаджанова, Р., Христов, А., Богданова, М. (2024). Преддипломна практическа подготовка на студентите от специалност „Социални дейности“ като основа за тяхната бъдеща професионална реализация.]. *Pedagogika*, 5s/2024, XCVI.
- Sapundzhieva, K. (2011). Akademnichniyat statut na sotsialnata pedagogika v konteksta na predizvikelstvata na savremennata sotsializatsionna situatsia i sotsialnata praktika. [Сапунджиева, К. (2011). Академичният статут на социалната педагогика в контекста на предизвикателствата на съвременната социализационна ситуация и социалната практика.]. *Pedagogika*, XXI, 1, 11–20.
- Sapundzhieva, K. (2014). Akademichen statut na sotsialnata pedagogika. [Сапунджиева, К. (2014). Академичен статут на социалната педагогика.]. In: K. Sapundzhieva (red.). *Akademichni poleta na sotsialnata pedagogika*. Sofia: UI “St. Kliment Ohridski”, 9–25.
- Staneva, Ya. & Minchev, P. (2022). Profesionalnite kompetentsii v sotsialnopedagogicheskata sfera prez pogleda na spetsialista. [Станева, Я. & Минчев, П. (2022). Професионалните компетенции в социалнопедагогическата сфера през погледа на специалиста.]. In: Sbornik s dokladi ot Treta nauchno-prakticheska konferentsia Obrazovanie i izkustva: Traditsii i perspektivi. Sofia: UI “St. Kliment Ohridski”, 619–630.
- Tariq, A., Butt, B. I. & Javed, Y. (2023). Social Work Field Practicum: From Signature Pedagogy to the Field Workers Challenges. *Journal of Development and Social Sciences*, 4 (4), 01–11. Retrieved December, 2024, from: [https://doi.org/10.47205/jdss.2023\(4-IV\)01](https://doi.org/10.47205/jdss.2023(4-IV)01)

- Tsvetkov, D. (1996). *Osnovi na sotsialnata pedagogika*. [Цветков, Д. (1996). Основи на социалната педагогика.]. Sofia. ISBN 954-8556-06-05.
- UNICEF. (2020). Kartografiране na raboteshtite v sotsialnata sfera i svarzanite sektori. Retrieved December, 2024, from: <https://www.unicef.org/bulgaria/media/10331/file/BGR-Mapping-report-social-workforce-BG.pdf>. [УНИЦЕФ (2020). Картографиране на работещите в социалната сфера и свързаните сектори].
- Zdravkova, B. (2012). Profesionalna kompetentnost v sotsialnopedagogicheskata praktika – izmerenia, iziskvania i standarti. Retrieved, December, 2024, from: <https://www.uni-vt.bg/userinfo/430/pub/5662/statia-sbornik%20pf%20vratsa%202012.pdf>. [Здравкова, Б. (2012). Професионална компетентност в социалнопедагогическата практика – измерения, изисквания и стандарти.]. In: Dialog na pedagogicheskite kompetentsii. V. Tarnovo: UI “St. st. Kiril i Metodii”.
- Zdravkova, B. (2014). Osnovni kompetentnosti v sotsialnopedagogicheskata praktika. [Здравкова, Б. (2014). Основни компетентности в социалнопедагогическата практика. *Педагогика*, том 86, 1.]. *Pedagogika*, vol. 86, no. 1.
- Zdravkova, B. (2020). Kompetentnostniyat podhod v obuchenieto po sotsialna pedagogika kato faktor za kachestvo na profesionalnata pomagashta deynost. Retrieved December, 2024, from: <https://bpos.bg/api/FilesStorage?key=45240409-a86f-468e-9eda-780b92c4eaa3&fileName=Doklad-Zdravkova-konf.PK%202020.pdf&dbId=1>. [Здравкова, Б. (2020). Компетентностният подход в обучението по социална педагогика като фактор за качество на професионалната помагаша дейност.]. In: Aktualni politiki i praktiki v obrazovaniето: Kompetentnostniyat podhod v obrazovatel-nia prozes. Pleven.

ЗА АВТОРА

Доц. д-р Александър Ранев е преподавател във Факултета по науки за образованието и изкуствата на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Научните му интереси са в областта на педагогиката, възпитанието, социалната педагогика, мениджмънта на класа, алтернативните образователни и възпитателни модели и практики. Има дългогодишен практически опит в работата с деца с емоционални и поведенчески затруднения, работата с младежи, напуснали социалните услуги за деца. Автор е на две монографии, студии и множество научни статии.

ORCID ID: 0000-0002-7818-2196.

E-mail: a.ranev@fppse.uni-sofia.bg

ABOUT THE AUTHOR

Assoc. Professor Aleksandar Ranev, PhD is a lecturer at the Faculty of Educational Sciences and the Arts at Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Bulgaria.

His scientific interests are in the field of pedagogy, education, social pedagogy, classroom management, alternative education, challenging behavior support. He has practical experience in working with children with emotional and behavioral difficulties, working with youngsters in social services. His scholarly contributions include two scientific monographs, multiple research studies and numerous scientific articles.

ORCID ID: 0000-0002-7818-2196.

Web of Science Researcher ID: AFA-5355-2022

Contact: Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Sofia, Bulgaria

E-mail: a.ranev@fppse.uni-sofia.bg